

Agnieszka Rosa, *Funkcja edukacyjna archiwów*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2012, ss. 317.

Mająca swą genezę jeszcze w latach międzywojennych aktywność popularyzatorska polskich archiwów w okresie PRL i w latach III RP przeżywała okresy wzlotów (lata 50. i 60. XX w.) i upadków (ostatnie dwudziestolecie minionego wieku). Nigdy jednak nie stała się jednym z podstawowych obszarów działalności archiwów. Przez dziesiątki lat marginalizowana, znajdując się niejako w cieniu odwiecznego konfliktu między nauką a urzędową funkcją tych placówek, dzia-

łalność popularyzatorska czy też kulturowo-oświatowa nie doczekała się większej uwagi i zainteresowania ze strony archiwistów. W zdominowanej głównie przez metodykę opracowania i kształtowania zasobu archiwalnego literaturze archiwalnej sfera ta nie znalazła godnego miejsca. Nieliczne publikacje, traktujące o interesującym nas zagadnieniu, na ogół ograniczają się jedynie do krótkiego omówienia różnych form popularyzacji, prowadzonej przez poszczególne archi-

wa. Polskie piśmiennictwo archiwalne nie dostarcza zbyt wielu prac, będących owocem głębszej refleksji nad aktywnością popularyzatorską archiwów, które wykraczałyby poza opis jednostkowych przykładów działań kulturalno-oświatowych. Omawiany obszar funkcjonowania archiwów nie stał się też przedmiotem badań archiwistów, pedagogów czy dydaktyków historii¹.

Pierwsza dekada XXI stulecia przyniosła rozwój oraz ożywione zainteresowanie i nowe spojrzenie na działalność edukacyjną archiwów państwowych, co stanowi pochodną różnorodnych przemian, poczynając od polityczno-gospodarczych, społecznych, na przeobrażeniach w łonie nauk historycznych i pedagogicznych kończąc.

W dziejach współczesnej myśli nad działalnością edukacyjną polskich archiwów państwowych trzy daty należy uznać za przełomowe. Pierwszą z nich jest rok 2007, kiedy to nad zagadnieniem tym dyskutowali archiwiści i dydaktycy historii kolejno podczas IV Toruńskich Spotkań Dydaktycznych, V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich

¹ M. Szczepaniak, G. Tyrchan, *Możliwości działalności edukacyjnej archiwów państwowych w środowisku szkolnym w oparciu o dotychczasowe doświadczenia Archiwum Państwowego w Poznaniu Oddział w Gnieźnie*, [w:] *Archiwa w nowoczesnym społeczeństwie. Pamiętnik V Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich, Olsztyn, 6–8 września 2007 r.*, red. J. Poraziński, K. Strykowski, Warszawa 2008, s. 449; H. Mazur, *Działalność edukacyjna archiwów państwowych na przykładzie Archiwum Państwowego w Kielcach (wybrane zagadnienia)*, „Archiwista Polski”, 2011, nr 2, s. 49–51.

w Olsztynie i wreszcie I Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych. Natomiast w 2010 r. na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu obroniona została pierwsza w Polsce praca doktorska, poświęcona edukacyjnej funkcji archiwów przygotowana przez Agnieszkę Rosę. Za trzeci doniosły i epokowy moment należy uznać opublikowanie tej pracy drukiem w grudniu 2012 roku, będącej przedmiotem niniejszej recenzji.

Recenzowana publikacja liczy 317 stron i składa się z poprzedzonego wykazem skrótów wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia, aneksu oraz wykazu źródeł i opracowań.

Agnieszka Rosa we wstępie określiła przedmiot pracy i zróznicowała pojęcia działalności i funkcji edukacyjnej archiwów. Kilka zdań poświęciła też wyjaśnieniu charakteru monografii, która nie należy wprawdzie do nurtu historii wydarzeniowej, ale nawiązując do koncepcji długiego trwania Fernanda Braudela, jest jednak opracowaniem historycznym. W dalszej części wstępu Autorka przedstawiła rys historyczny refleksji i główne nurty piśmiennictwa, dotyczące działalności edukacyjnej archiwów, wykraczając nierzadko poza krajowy kontekst dociekań. Podstawą źródłową recenzowanej pracy była „każda wypowiedź, każde opracowanie jakiegokolwiek zagadnienia z zakresu funkcji edukacyjnej” (s. 22). Wykorzystano więc polskie i obce publikacje poświęcone działalności edukacyjnej, informacyjnej, promocyjnej i naukowej archiwów, opracowania z zakresu archiwistyki, ale też dydaktyki historii i pedagogiki, czy muzealnictwa. Istotną rolę odegrały witryny internetowe archiwów państwo-

wych. Autorka swą pracę oparła również na klasycznych źródłach historycznych w postaci m.in. sprawozdań z działalności archiwów, korespondencji, sprawozdań i dokumentacji z imprez i przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym. Do badania edukacyjnej funkcji archiwów zastosowano elementy analizy systemowej. Posłużono się także prostymi metodami badawczymi: analizą tekstów, obserwacją rzeczywistości archiwalnej, metodą porównawczą, ankietą.

Pierwszy rozdział pracy został poświęcony teorii funkcji edukacyjnej archiwów. Rozważania w tym względzie otwiera przegląd stanowisk, zaczerpniętych z polskiej literatury archiwalnej. Zaprezentowano ustalenia i poglądy m.in. Waldemara Chorążyczewskiego, Stanisława Roszaka, Marka Szczepaniaka, Grażyny Tyrchan, Marcina Peterlajtnera. Zebrano też kilka interesujących przykładów z archiwistyki światowej (Francja, Wielka Brytania, Niemcy) oraz odwołano się do modelu Instytutu Pamięci Narodowej. Kluczowym punktem tej części opracowania jest definicja pojęcia funkcja edukacyjna archiwów i wskazanie jej celów. W kolejnym podrozdziale Autorka zajęła się relacją pomiędzy funkcją udostępniania a edukacyjną funkcją archiwów, wskazując na mnogość i odmiennosc poglądów badaczy w tej materii, a także wielość typologii funkcji archiwów. Zależności i powiązania funkcji edukacyjnej z działalnością informacyjną i promocyjną zostały wyeksponowane w dwóch kolejnych podrozdziałach. Agnieszka Rosa nie tylko niezwykle trafnie i precyzyjnie wskazała punkty wspólne wszystkich tych obszarów, ale zwróciła też uwagę na

różnice, nierzadko balansujące na granicy niuansu. W ostatnim podrozdziale wytyczono zakres edukacyjnej funkcji archiwów, wyodrębniając w jej ramach działalność oświatową kierowaną do uczniów i nauczycieli, oraz kulturalną, adresowaną do całego społeczeństwa.

O wpływie przemian w archiwistyce na rozwój edukacyjnej funkcji archiwów traktuje rozdział drugi. Autorka właściwie w całości poświęca go ewolucji zasady publiczności archiwów. Jej genezę dostrzega w staropolskim ustawodawstwie archiwalnym. Upublicznienie archiwów wiąże przede wszystkim z rewolucją francuską i jej prawodawstwem. XIX stulecie to okres wielkich przemian funkcji archiwów, które początkowo ograniczone w zasadzie do gromadzenia i przechowywania, ewoluowały w kierunku coraz szerszego udostępniania. W tym czasie archiwa zaczęto postrzegać nie tylko jako urzędy administracyjne, ale też placówki naukowe, służące potrzebom nauki historycznej. Przemiany te zachodziły nadal w I połowie XX w. Dwudziestolecie międzywojenne to także początki działalności publicznej polskich archiwów, która silniej rozwinęła się w latach 50. minionego stulecia. Wiązało się to z liberalizacją dostępu do archiwów i wprzęgnięciem ich w służbę społeczeństwu industrialnemu. Współczesna intensyfikacja działalności edukacyjnej i wzrost zainteresowania tym zagadnieniem to efekt rozwoju społeczeństwa informacyjnego, demokratyzacji archiwów i liberalizacji dostępu do nich, antropologizowania archiwistyki i wpływów postmodernizmu, co w konsekwencji przekłada się na przesunięcie punktu ciężkości aktywności archiwów

na udostępnianie i ofensywę w działaniach publicznych.

Rozwój działalności edukacyjnej archiwów to nie tylko wynik przemian w łonie archiwistyki, ale też efekt transformacji, zachodzących we współczesnej pedagogice, o czym mowa w rozdziale trzecim. Agnieszka Rosa swe rozważania zaczęła od wyjaśnienia i rozgraniczenia pojęć: edukacja, oświata, wychowanie, kształcenie, pedagogika i andragogika. Następnie szerzej zajęła się nowym paradygmatem edukacji – edukacji ustawicznej oraz silnie z nią powiązanych koncepcji edukacji równoległej i edukacji dorosłych. Ideą kształcenia ustawicznego jest z jednej strony edukacja trwająca całe życie, z drugiej stworzenie społeczeństwa wychowującego, w którym obywatel nie tylko ogranicza się do zapamiętywania i odtwarzania informacji, ale przede wszystkim zmierza do samokształcenia i samowychowania. Celem tak pojmowanej edukacji jest nabywanie, utrzymanie i pogłębianie kompetencji kluczowych. Osobny podrozdział poświęcono różnym formom edukacji: formalnej, nieformalnej, incydentalnej i akcydentalnej. Z punktu widzenia archiwów najciekawszą częścią rozdziału trzeciego jest ostatni podrozdział, opisujący miejsce archiwów w procesie edukacji. Znaczące jest stwierdzenie, że aby archiwa zaczęły być postrzegane w społeczeństwie jako placówki edukacyjne, konieczna jest zmiana świadomości samych archiwistów w tym względzie. Dlatego tak ważna jest refleksja nad funkcją edukacyjną archiwów i ich rolą w systemie edukacji. Agnieszka Rosa zreferowała też możliwości uczestnictwa i oddziaływania archiwów w każdym z czterech typów edukacji.

Otoczenie, dostarczyciele i odbiorcy działalności edukacyjnej archiwów to tytuł i zarazem przedmiot czwartego, najdłuższego rozdziału opracowania. Odwołując się do ustaleń cybernetyki, Autorka przytoczyła definicje organizacji oraz jej otoczenia. Następny podrozdział stanowi charakterystykę otoczenia dalszego i bliższego archiwów. Do pierwszego zaliczono m.in. system polityczny i sposób sprawowania władzy, ustawodawstwo ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa archiwalnego, a także kontekst historyczno-kulturowy. Na otoczenie bliższe archiwów składają się natomiast ich odbiorcy, współpracownicy i konkurenci. Wyróżniono następujące elementy otoczenia bliższego archiwów w zakresie prowadzonej działalności edukacyjnej: archiwa, muzea, biblioteki, organizacje społeczne, samorządy, uczelnie wyższe i władze oświatowe. Następnie Autorka scharakteryzowała każdy z wymienionych wyżej komponentów, szczególną uwagę zwracając na archiwa i ich różnorodność, a także muzea i biblioteki. Agnieszka Rosa w kolejnym podrozdziale skupiła się na specyfice interakcji pomiędzy odbiorcami a dostarczycielami działalności edukacyjnej archiwów, która ma charakter dwustronny. Z jednej strony archiwa wpływają na swoich odbiorców, z drugiej odbiorcy oddziałują na archiwa. Wprowadzono też typologię odbiorców działalności edukacyjnej archiwów, obejmującą sześć podstawowych grup: środowisko nauki (profesjonaliści, studenci), środowisko oświatowe (nauczyciele, uczniowie, animatorzy kulturowi), amatorzy historii (genealogi, regionaliści, popularyzatorzy historii), osoby poszukujące dowodów prawnych,

pracownicy jednostek organizacyjnych, wszyscy posiadacze dokumentacji. Istotą tej części publikacji jest przede wszystkim charakterystyka każdej z grup, którą przeprowadzono według ujednoliconego schematu, obejmującego m.in. jej skład i strukturę, jej potrzeby edukacyjne, zakres oferty edukacyjnej archiwów wobec tej grupy wraz z możliwością jej rozszerzenia.

Rozdział piąty to analiza form edukacyjnych archiwów, którą otwiera wyjaśnienie terminologiczne pojęć: forma, metoda i środek. Interesująca jest klasyfikacja archiwalnych form edukacyjnych oparta na ośmiu różnych kryteriach. Równie ciekawy, ale bardziej dyskusyjny charakter ma typologia materiałów, wykorzystywanych w działalności edukacyjnej archiwów. Autorka wyróżniła dwadzieścia dwie następujące formy edukacyjne: prelekcja, pogadanka, dyskusja, wykład, pokaz, gra i zabawa dydaktyczna, turystyka archiwalna, konkurs, konferencja, warsztaty szkoleniowe, obóz letni, staż, praktyka zawodowa, seminarium, mentoring, kurs, nauczanie zdalne, lekcja archiwalna, koło zainteresowań, wycieczka archiwalna, wystawa, impreza archiwalna. Meritum rozdziału piątego jest przegląd i charakterystyka form edukacyjnych. Wśród nich wyodrębniono pięć głównych grup, którym odpowiadają poszczególne podrozdziały: 1) prelekcje, pogadanki, dyskusje, wykłady; 2) gry i zabawy dydaktyczne, konkursy; 3) konferencje i szkolenia; 4) lekcje archiwalne, koła zainteresowań i wycieczki archiwalne; 5) wystawy i inne imprezy archiwalne. W ramach charakterystyki każdej z nich Autorka przedstawiła możliwości ich zastosowania w praktyce, czę-

sto opisując także ich integralny element, czyli metody kształcenia. W podsumowaniu uwypuklono fakt, że mimo wielości możliwych do zastosowania form edukacyjnych, w praktyce archiwa wykorzystują tylko niektóre z nich. Niestety do najczęściej pomijanych należą metody aktywizujące użytkowników. „Niezadowolająco wygląda też sprawa odpowiedniego posługiwania się przez archiwistów formami i metodami kształcenia” (s. 250). Zwrócono też uwagę na pewien chaos terminologiczny, panujący w działalności edukacyjnej archiwów. Wykazano, że lekcje archiwalne nie spełniają wymogów dydaktycznych. Jednocześnie Agnieszka Rosa usprawiedliwia wymienione wyżej niedostatki i uchybienia nadmiarem zadań, które stoją przed archiwistami, brakiem kompetencji pedagogicznych i wreszcie niedofinansowaniem archiwów.

Formy działalności edukacyjnej archiwów w Internecie omówiono osobno w szóstym rozdziale opracowania. W pierwszej kolejności podano kilka informacji dotyczących historii komputeryzacji archiwów oraz budowy i zawartości stron WWW tych placówek. Kluczowa część ostatniej części pracy to opis internetowych form edukacyjnych, stosowanych przez archiwa. Agnieszka Rosa omówiła najpierw serwis Archiwa Państwowe, wiele uwagi poświęcając „Strefie edukacyjnej”, której celem jest scalenie informacji na temat działań edukacyjnych archiwów państwowych. Następnie podniesiono edukacyjny wymiar Naukowego Portalu Archiwalnego. Autorka omówiła też projekty współorganizowane przez archiwa państwowe – portale: Polska.pl, z zakładkami „Skarby

Dziedzictwa Narodowego” oraz „Miasta w Dokumentie Archiwalnym”, a także „Polska Biblioteka Internetowa”. Edukacyjny charakter mają też takie narzędzia jak poczta elektroniczna, komunikatory archiwalne oraz fora internetowe. Do archiwalnych środków edukacyjnych zaliczono wirtualne programy treningowe, a wśród nich: interaktywne ćwiczenia, gry i zabawy, multimedialne ścieżki edukacyjne oraz interaktywne wystawy archiwalne. Nieco miejsca poświęcono koncepcji e-learningu. W résumé Agnieszka Rosa stwierdza, że archiwa, wbrew pozorom, nie podejmują zbyt wielu przedsięwzięć edukacyjnych w Internecie, a „strony internetowe archiwów nie są przygotowane na potrzeby odbiorców najmłodszych” (s. 278).

W uwagach finalnych Autorka zwróciła uwagę na wielowątkowość podjętego w opracowaniu zagadnienia i mnogość nieprzewidzianych często konkluzji, będących efektem przeprowadzonych badań. Podkreśliła raz jeszcze, że w „typologii zbudowanej na podstawie kryterium rodzaju czynności wykonywanych przez archiwistów” nie ma miejsca dla funkcji edukacyjnej, które z kolei obok funkcji naukowej, administracyjnej i promocyjnej znalazło się „wśród funkcji wydzielanych ze względu na cel działalności archiwów i ich rolę w społeczeństwie” (s. 279). Agnieszka Rosa, podsumowując wyniki swoich badań, dobitnie podkreśla, że wykształcenie się funkcji edukacyjnej archiwów jest odpowiedzią na potrzeby społeczeństwa informacyjnego oraz efektem przemian w archiwistyce, w tym przede wszystkim rozwoju zasady publiczności. Konkluzją niezaskakującą jest stwierdzenie, że te przeobrażenia

nie tłumaczą jeszcze rozwoju edukacyjnej funkcji archiwów, który swe podłoże ma także w zmianach zachodzących w pedagogice lansującej edukację holistyczną i kładącej nacisk na kształcenia ustawiczne. Za nieco sploty uznać należy osąd Autorki, że „proces dydaktyczny może [...] zostać zilustrowany za pomocą różnych obiektów archiwalnych” (s. 280). Archiwalia w działalności edukacyjnej powinny być traktowane nie tylko jako ilustracja, ale muszą stać się jej istotą, nie mogą być tylko przedmiotem, ale także podmiotem. Niezwykle ważne, trafne i interesujące, ale niestety chyba także nieco utopijne, są wnioski i postulaty w zakresie zatrudniania w archiwach pedagogów archiwalnych i wydzielania osobnych stanowisk do prowadzenia działalności edukacyjnej lub jej koordynowania. Obserwując archiwalne realia, wydaje się, że polskie archiwa, ze względów organizacyjnych, finansowych i mentalnych nie są jeszcze gotowe do tak daleko idących zmian, a funkcja edukacyjna jest nadal marginalizowana, a nierzadko też negowana. Niewątpliwie Agnieszka Rosa ma pełną rację, wskazując „na nienależycie wykorzystywany dotychczas potencjał edukacyjny archiwów, a także na konieczność bardziej profesjonalnego prowadzenia działań edukacyjnych w archiwach” (s. 281). Zwraca jednocześnie uwagę na niedostateczne wciąż zastosowanie wielu efektywnych form edukacyjnych takich jak gry, zabawy, warsztaty, akcje społeczne.

W wielu miejscach książki Autorka czyni uwagi, dotyczące braku przygotowania archiwistów do prowadzenia działalności edukacyjnej. Wynika to z faktu, że kształcenie uniwersyteckie nie

wyposaża ich w kompetencje w tej materii. Rozwiązaniem problemu może być zmiana modelu edukacji archiwistów. Agnieszka Rosa w aneksie przedstawiła własną, niezwykle interesującą propozycję programu specjalności w zakresie edukacji, promocji i informacji archiwalnej na studiach archiwalnych II stopnia. Znalazły się w nim przedmioty pedagogiczne (pedagogika, psychologia) oraz związane z archiwistyką (archiwa w społeczeństwie informacyjnym, system informacji archiwalnej, promocja archiwalna, działalność informacyjna, naukowa i wydawnicza). Przede wszystkim zaproponowany model uwzględni przedmioty znajdujące się na styku obu dyscyplin: pedagogikę archiwalną, metodykę opracowania archiwalnych pomocy edukacyjnych, formy metody i techniki kształcenia, wystawiennictwo archiwalne. W opisie każdego z nich podano treści i efekty kształcenia. Być może zasadnym byłoby wyodrębnienie przedmiotu metodyka prowadzenia lekcji archiwalnych lub dydaktyka archiwalna.

Opracowanie Agnieszki Rosy z uwagi na jego temat i rozmach należy uznać bezdyskusyjnie za pracę przełomową i pionierską. Przed Autorką chylić należy czoła za podjęcie tematu w polskich realiach właściwie niezbadanego, metodologicznie złożonego i z wielu względów trudnego. Oddana do rąk czytelników publikacja systematyzuje, porządkuje i podsumowuje dotychczasowe refleksje, opinie i wypowiedzi dotyczące działalności kulturalno-oświatowej, popularyzatorskiej i edukacyjnej w archiwach. Agnieszka Rosa definiuje, redefiniuje i rozgranicza wymienione powyżej pojęcia, określa ich wzajemne re-

lacje oraz stosunek do innych funkcji archiwów. Recenzowane wydawnictwo jest tym bardziej cenne, że dotyczy zagadnienia niszowego, wciąż zbyt słabo propagowanego w środowiskach archiwalnych i oświatowych, a tym samym często niedostrzeganego, zaniedbanego lub marginalizowanego. Niebagatelnym walorem książki jest możliwość przybliżania funkcji i działalności edukacyjnej archiwów zarówno archivistom, dydaktykom, nauczycielom, jak i innym zainteresowanym grupom, a tym samym stworzenie szansy dalszego i bardziej intensywnego rozwoju tego obszaru działania archiwów. Doskonale służyć może ona jako podręcznik akademicki. Co istotne, Agnieszka Rosa niczym w pigułce podaje informacje dotyczące aktywności edukacyjnej archiwów amerykańskich, angielskich, francuskich i niemieckich, omawia jej modele, umożliwiając ich recepcję na rodzimym gruncie. Wielką zaletą monografii jest jej interdyscyplinarność. Autorka z dużym zapałem i wycuciem porusza się w obszarze położonym na styku kilku nauk, przede wszystkim: archiwistyki, pedagogiki i dydaktyki, teorii organizacji, antropologii kulturowej, a w mniejszym stopniu także muzealnictwa, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej. Szczególnie częste są odwołania do ustaleń i dorobku dydaktyki historii. Kluczowe znaczenie ma transmisja wielu pojęć z tej dyscypliny (np. forma i metoda kształcenia, środek dydaktyczny) na pole archiwistyki. W monografii widać pewne nawiązania do różnych kierunków badań dydaktyczno-historycznych. Autorka do swej pracy wprowadziła zarówno element badań porównawczych (edukacja w archiwach zagranicznych),

empirycznych (badanie sondażowe wśród nauczycieli), historycznych (dzieje funkcji edukacyjnej i refleksji jej poświęconej). Przeważa zdecydowanie segment teoretyczny, który może stać się podstawą „do rozwinięcia szczegółowej metodyki działalności edukacyjnej archiwów” (s. 282). Agnieszka Rosa stawia przed nią ambitne cele: badanie potrzeb edukacyjnych klientów archiwów, form i metod kształcenia, wypracowywanie dokładnego modelu działań, konstruowanie i dobór archiwalnych środków edukacyjnych. Pewne kontrowersje może budzić termin „metodyka działalności edukacyjnej archiwów”. Może bardziej właściwym określeniem byłoby zaczerpnięte z archiwistyki niemieckiej pojęcie „pedagogika archiwalna”² lub analogiczny dla dydaktyki muzealnej³ termin „dydaktyka archiwalna”. Jednak na tym etapie rozwoju funkcji edukacyjnej archiwów, stanu badań i refleksji nad nią nie jest możliwe przesądzenie dotyczące nomenklatury omawianego zagadnienia. Rozwiązanie zapewne przyniesie tocząca się dyskusja środowisk archiwalnych i oświatowych. Właśnie przed recenzowaną publikacją postawić należy zadanie inicjowania i pobudzania do dyskursu na temat edukacji w archiwach. Monografia Agnieszki Rosy to nie tylko trafny i rzeczowy opis obecnych realiów w dzie-

dzinie edukacyjnej funkcji archiwów, lecz także postulaty i prognozy dotyczące przyszłego jej kształtu i rozwoju. Warto wreszcie zwrócić uwagę na fakt, że doniosłe znaczenie recenzowanej monografii wynika z bardzo szerokiego spojrzenia na edukacyjną funkcję archiwów, nieograniczającego się wyłącznie do działalności popularyzatorskiej i kulturalnej, ale uwzględniającego także kształcenie i doskonalenie archiwistów.

Autorka świadomie głosi, że rozprawa jej pióra nie wyczerpała tematu, a „o ile aspekt teoretyczny funkcji edukacyjnej archiwów został w niej scharakteryzowany możliwie pełnie, to zagadnienia metodyczne, przedstawiono w niej w stopniu jedynie załączkowym, powinny doczekać się osobnych analiz” (s. 279). W istocie wiele problemów i zagadnień dotyczących archiwalnej edukacji zostało jedynie zasygnalizowanych, inne z kolei całkowicie pominięto. Nie jest to rzecz jasna zarzut, a jedynie próba zwrócenia uwagi na fakt, jak wiele jest jeszcze do zrobienia w interesującej nas materii. Rozpoczęte przez Autorkę badania powinny być kontynuowane i poszerzane także o inne dyscypliny: socjologię, psychologię. Przede wszystkim w dociekaniu te powinni włączyć się dydaktycy historii.

Lekturę recenzowanego opracowania ułatwia niewątpliwie jego przystępny i prosty język, w którym zachowane jednak zostały wszelkie standardy właściwe pracy naukowej. Żadnych zastrzeżeń budzić nie może gruntownie przemyślana, jasna i przejrzysta konstrukcja pracy.

Obowiązkiem recenzenta jest zwrócenie uwagi na pewne braki bibliograficzne. W recenzowanym opracowaniu nie wy-

² <http://www.archivpaedagogen.de/>; <http://de.wikipedia.org/wiki/Archivp%C3%A4dagogik> (dostęp 22 VII 2013 r.).

³ J. Nodzyńska, J. R. Paško, *Dydaktyka muzealna – przygotowanie nauczycieli*, [w:] *Rola i zadania dydaktyk przedmiotowych w kształceniu nauczycieli*, red. A. Kwartera, P. Cieśla, Kraków 2010, s. 180–184.

korzystano bowiem kilku starszych publikacji, poświęconych działalności popularyzatorskiej i kulturalno-oświatowej archiwów. Wśród nich znalazły się artykuły ogłoszone na łamach „Archeionu”⁴, „Archiwisty”⁵, „Wiadomości Historycznych”⁶ oraz w innych czasopismach⁷. Pominięto też dwa teksty wydane w *Pamiętniku I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*⁸. Zabrakło kilku nowszych opra-

cowań, w tym przede wszystkim ważnej publikacji zbiorowej *Archiwa, jako ośrodki badań regionalnych na przykładzie prac nad dziejami Mazowsza* z artykułami Alicji Kuleckiej⁹ i Jolanty Leśniewskiej¹⁰. Wspomnieć wreszcie trzeba o pracach Aleksandry Zadroźniak¹¹ i Marianny Gruszczyńskiej¹² traktujących o popularyzacji w Archiwum Państwowym m.st. Warszawy oraz Archiwum Państwowym we Włocławku. Nie wykorzystano też artykułów Natalii Cariowej o działalności edukacyjnej w Centralnym Archiwum Historycznym Ukrainy¹³ oraz Roberta

⁴ T. Młodkowski, *Z doświadczeń archiwisty powiatowego w zakresie badań regionalnych i prac kulturalno-oświatowych w terenie*, „Archeion”, t. 24, 1955, s. 74–86; S. Popiołek, *Rola i miejsce kierownika powiatowego archiwum państwowego w pracy regionalnej*, „Archeion”, t. 44, 1966, s. 62–71.

⁵ L. Jakubczak, *Archiwum Państwowego w Grudziądzu i jego udział w pracy kulturalno-oświatowej*, „Archiwista”, 1971, nr 3, s. 1–4; A. Piwoń, *Prace regionalne Archiwum Państwowego w Lesznie w latach 1958–1974*, „Archiwista”, 1975, nr 4, s. 17–35.

⁶ S. Stasiaczek, *Archiwa warszatem pracy nauczyciela historii*, „Wiadomości Historyczne”, 1980, nr 1, s. 24–28; S. Ciara, *Lekcje historii w archiwum*, „Wiadomości Historyczne”, 1980, nr 2, s. 106–108.

⁷ A. Artymiak, *Archiwum Powiatowe jako warsztat pracy nauczyciela historii*, „Historia i Nauka o Konstytucji”, nr 3, 1957, s. 276–278; J. Schoenbrener, *Archiwa zbliżają do historii*, „Nowa Szkoła”, 1963, nr 7/8, s. 43–45.

⁸ J. Paławska, *Upowszechnianie wiedzy o archiwaliach na przykładzie Archiwum Państwowego we Wrocławiu*, w: *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich. Przemysł 27–29 sierpnia 1986 roku*, red. A. Tomczak, Warszawa 1991, s. 161–167; Z. Konieczny, *Rola ar-*

chiwum w regionie, [w:] *Pamiętnik I Powszechnego Zjazdu...*, s. 153–161.

⁹ A. Kulecka, *Modele kształcenia archiwistów a archiwum jako ośrodek badań regionalnych*, [w:] *Archiwa, jako ośrodki badań regionalnych na przykładzie prac nad dziejami Mazowsza*, red. L. Franciszkiewicz, Płock 2008, s. 7–16.

¹⁰ J. Leśniewska, *Miejsce badań regionalnych prowadzonych na terenie działania Archiwum Państwowego w Płocku w realizacji funkcji udostępniania materiałów archiwalnych*, [w:] *Archiwa, jako ośrodki...*, s. 40–52.

¹¹ A. Zadroźniak, *Popularyzacja zbiorów Archiwum Państwowego m.st. Warszawy w latach 2000–2007*, „Kronika Warszawy”, 2008, nr 3 (138), s. 38–57.

¹² M. Gruszczyńska, *Udział Archiwum Państwowego we Włocławku w życiu naukowym i kulturalnym regionu w latach 1950–2005*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”, t. 20, 2005, s. 136–141

¹³ N. Cariowa, *Rola archiwum w edukacji ponadgimnazjalnej*, w: *Edukacja historyczna i obywatelska w szkolnictwie ponadgimnazjalnym*, red. G. Pańko i J. Wojdon, Toruń 2003, s. 288–291.

Klementowskiego o edukacji w IPN¹⁴. Zwraca uwagę nieobecność niezwykle interesującego artykułu Kazimierza Kozłowskiego¹⁵. Pomimo tych usterek recenzowane wydawnictwo jest dość dobrze osadzone w piśmiennictwie archiwistycznym, dydaktyczno-historycznym i pedagogicznym.

Nieliczne uwagi krytyczne wniesione przez recenzenta, dotyczące na ogół kwe-

¹⁴ R. Klementowski, *Formy oddziaływań edukacyjnych i wychowawczych IPN na uczniów szkół średnich*, [w:] Edukacja historyczna i obywatelska, s. 292–299.

¹⁵ K. Kozłowski, *Archiwa państwowe a małe ojczyzny*, [w:] Archiwa samorządowe w służbie mieszkańców i administracji publicznej. Referaty II Krajowego Sympozjum Archiwalnego 28–29 września 1999, red. J. Poraziński, Z. Pustuła, Warszawa 1999, s. 39–53.

stii drobnych i drugorzędnych nie zmieniają jego przekonania, że opracowanie Agnieszki Rosy jest publikacją nad wyraz udaną, w znacznym stopniu wzbogacającą naszą wiedzę na temat edukacyjnej funkcji archiwów. To niezwykle interesujące studium zbierające i podsumowujące refleksje dotyczące edukacji w archiwach w przeszłości, opisujące aktualny stan rzeczy, w tym względnie zawiera także pierwiastek ekstrapolacji. Badania Autorki i będąca ich pokłosiem publikacja to nie tylko efekt zaszytych i wciąż dokonujących się przewartościowań w archiwistyce i pedagogice, ale to także fundament przyszłych zmian, a także wskaźnik kierunków dalszego rozwoju edukacyjnej funkcji archiwów.

Hubert Mazur

Archiwum Państwowe w Kielcach